

מבט על, גיליון 546, 7 במאי 2014

ירדן - שאלת הזהות ומעמד הסכם השלום עם ישראל: מתוך השיח ברשתות החברתיות בירדן

אודי דקל ואורית פרלוב

התהפוכות בסביבתה האסטרטגית של ירדן – מלחמת האזרחים בסוריה שגרמה לגלישה של כמיליון וחצי פליטים לירדן ולהתמקמות תשתיות טרור ג'יהאדיסטיות אסלאמיסטיות סמוך לגבולה של הממלכה; המשך אי היציבות בעיראק, שהביאה גם היא קרוב לחצי מיליון פליטים עיראקיים, שהתיישבו בירדן בעשור האחרון; הקשיים במשא ומתן לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, לו השפעה רבה על הלכי הרוח בעיקר בקרב הרוב הפלסטיני בירדן – התפתחויות אלה מעוררות דיון ציבורי ערני, שבא לביטוי ברשתות החברתיות, באשר לזהותה של הממלכה ההאשמית.

התגובות לאירוע הריגת השופט הירדני/פלסטיני בגשר אלנבי על ידי חייל צה"ל, הוא מקרה בוחן לבדיקת הנושא. מספר אקטיביסטים ברשתות החברתיות וחברי פרלמנט בירדן, רובם ממוצא פלסטיני, החליטו למנוף את האירוע להפעלת לחץ ציבורי ופרלמנטרי על המלך, לחץ שנועד להוביל לביטול הסכם השלום בין ישראל לירדן, לסילוק שגריר ישראל מעמאן ובנוסף, להביא לשחרורו של אחמד דקמסה (Daqamseh), החייל הירדני שאחראי לרצח 7 הנערות בנהריים ב-1997.

שלוש הפגנות-כוח אורגנו ביום שלמחרת האירוע: הפגנת-כוח מול שגרירות ישראל בעמאן, הפגנת-כוח של איגודי עורכי הדין והשופטים, בה שרפו את דגל ישראל וקראו לסילוקו של השגריר, והפגנת-כוח שלישית בהצבעת אי האמון שהתקיימה בפרלמנט הירדני ובה דרשו הוועדה הפלסטינית ו-ועדת זכויות האדם לבטל את הסכם השלום בין ירדן לישראל.

המלך עבדאללה השני גינה בפומבי את האירוע, שלח את שר החוץ, נאסר ג'אודה לפרלמנט, לגנות ולהבטיח בחינה מדוקדקת של התקרית, ניחם אבלים בבית אביו של הנרצח בירדן והצטלם כאשר הוא מחובק עם האב. כ-24 שעות לאחר האירוע, החליט ראש ממשלת ישראל, כנראה בתאום בית המלוכה, לשלוח התנצלות פומבית למלך ולעם הירדני על האירוע המצער ואף להודיע על הקמת וועדת חקירה משותפת לבדיקת נסיבות האירוע.

השיח האינטנסיבי שנוצר ברשתות החברתיות בעקבות האירוע מציין שלוש מגמות עיקריות: (1) הבדלי הגישות בין קבוצות ההשפעה השונות בירדן – העבר-ירדנים מול הפלסטינים – בשאלת הזהות וההזדהות בין "ירדני" לבין "פלסטיני"; (2) כישלון בולט של המחנה הפלסטיני בירדן ומנהיגי האופוזיציה במאמציהם לגייס את דעת הקהל ולמנוף את האירוע הנקודתי להסלמה בזירה הביטורלית בין ישראל וירדן; (3) החשיבות האסטרטגית של הסכם השלום בין ירדן וישראל בעיני הציבור העבר-ירדני.

יחסי פלסטינים – עבר-ירדנים: שיח של זהות בין "ירדני" לבין "פלסטיני" והמתח שביניהם. המשבר ברשת התחיל כאשר האקטיביסטים הפלסטינים בחרו להדגיש את היות השופט ההרוג פלסטיני תושב שכס, ולא את היותו ירדני. בנוסף, הם בחרו לנופף במהלך ההפגנות בדגל פלסטיני ומינפו את האירוע מבחינה פוליטית, כדי להפעיל לחץ על המלך, להביכו, להחלישו ולאיים בהצבעת אי אמון בפרלמנט. המהלכים הללו הובילו לתגובת נגד ברשתות החברתיות מצד אזרחים ירדנים ואקטיביסטים ממוצא לא פלסטיני.

הצעירים הירדנים ניצבו לצד המלך. הצעירים העבר-ירדניים מעניקים למלך תמיכה לאור הצלחתו לשמור על אחדות ירדן ולבלום את הכאוס האזורי בשעריה של הממלכה. הציבור הצעיר, שחזה בגל המהפכות במדינות ערב, אינו מעוניין היום לשלם מחיר דומה ולכן אין לו עניין להחליש את המלך. הניסיון לפגוע במדיניות המלך, דווקא גרם לאיחוד השורות, ליצירת חזית

אחת ולהתנגדות מיידית ונחרצת לדרישות שהוצגו. יש כאלה שאף הוסיפו ואמרו: "כולנו ירדנים, מדוע ההפרדה הזו?" "הדגל היחידי שצריך להתנוסס בהפגנות זהו דגל ירדן".

שלושת הדרישות: סילוק שגריר ישראל מירדן, ביטול הסכם השלום, ושחרורו של אחמד דקמסה, לא זכו לתמיכה ציבורית רחבה ולקונצנזוס שעל כן הניסיון למנף את האירוע למהלך אסטרטגי נגד ישראל נכשל.

"המדינה האלטרנטיבית" ו"מדינת כל אזרחיה". ישנם גורמים ברשת הגורסים, כי אזרחי ירדן ממוצא פלסטיני אינם מוותרים על הזהות הלאומית הפלסטינית. הדבר עולה גם סביב הדיון באשר לעתידה של הממלכה, האם תשמור הממלכה את אופייה ההאשמי או שמא – לאור הצטרפות מיעוטים רבים בירדן – פלסטינים, סורים ועיראקיים – שבפועל מהווים רוב מוחלט, ירדן תהפוך למה שהם מכנים "המדינה האלטרנטיבית" (al Dawla al Badila). צעירי ירדן רואים תרחיש זה כמסוכן ביותר ליציבות בית המלוכה, זאת משום שהקבוצה הפלסטינית תהיה הדומיננטית ותהפוך את ירדן למדינה פלסטינית דה-פקטו. מתוך השיח ברשת עולה תרחיש חלופי "למדינה האלטרנטיבית" ואותו הם מכנים: "מדינת כל אזרחיה", בה כל אזרח בירדן יהיה שווה זכויות וחובות, ללא מתן עדיפות לאף עדה, שבט או קבוצה אתנית.

יחסי ירדן – ישראל

כתוצאה מהאירוע התברר, כי קיים היום רוב בקרב הציבור הירדני הצעיר, המשתתף ברשתות, התומך בהסכם השלום בין המדינות. לא רק האליטה השלטונית מבינה את החשיבות האסטרטגית והתמורות לירדן בהסכם השלום, אלא גם הדור הצעיר, אשר רואה בהסכם גורם מייצב חיוני בשעה זו. בראיית גורמים אלו, ההסכם דווקא שומר על הדינמיקה והאיזון הפנימי בירדן בין אזרחי ירדן הפלסטיניים והעבר-ירדניים והינו קריטי לשרידותו של בית המלוכה. אם בעבר הייתה התנגדות להסכם השלום בקרב האוכלוסייה הירדנית ואילו המלך ושריו נאלצו להגן על ההסכם, כיום יש בסיס לגיטימציה רחב יותר להסכם ולכן הניסיון למנף את האירוע בו נורה השופט, נכשל כישלון חרוץ.

הערות

הצעירים בירדן, בעיקר העבר-ירדנים, תופסים בהדרגה את המקום המסורתי של השבטים הבדואים בבסיס התמיכה והלגיטימציה של בית המלוכה ההאשמי ושל המלך עבדאללה השני, באופן ייחודי. הצעירים בחרו למצב את עצמם במחנה המלך מתוך אמונה ביכולתם להשפיע על המלך, להביא לרפורמות ולשינויים הרצויים ולהתמודד בהצלחה עם אתגרי אי-היציבות האזורית ללא סערות מיותרות. בשנה וחצי האחרונות אנו עדים לכך שבכל פעם שקבוצות-כוח בירדן ניסו להפעיל לחץ על המלך, האקטיביסטים הצעירים ניצבו לצדו ואפשרו לו לעמוד מול הלחצים הפנימיים, מבלי שאלה יזעזעו את הממלכה.

במאזן הכוחות הפנים ירדני, הצעירים הירדנים מהווים היום כוח מאזן בין שני מוקדי כוח: מצד אחד – ראשי השבטים העבר-ירדנים, ומצד שני – התנועות האסלאמיסטיות ובעיקר האחים המוסלמים (עם בסיס התמיכה של ירדנים ממוצא פלסטיני). לפיכך, כל משבר פנימי עתידי בירדן יצטרך להבחן גם דרך פריזמה זו של עמדת הצעירים העבר-ירדניים.

בנוסף, אם בעבר הסכם השלום העניק לגיטימציה למדינת ישראל באזור ולעומת זאת בירדן פנימה גברו הקולות והביקורות להסכם ולכינון יחסים נורמליים עם ישראל, כיום, כשהעולם הערבי עובר זעזועים והמנהיגים ערביים מאבדים את הלגיטימציה לשלטונם, התהפכו היוצרות והסכם השלום עם ישראל מהווה בסיס לגיטימציה וגורם מייצב לבית המלוכה הירדני. ההתפתחות ההדרגתית בהכרה זו הובילה את הציבור הצעיר בירדן לתמוך אף הוא בשמירה על הסכם השלום ולראות בו נכס אסטרטגי.

עומס האתגרים עמם מתמודדת הממלכה: מעורבות חיצונית בענייניה הפנימיים; גלישה של פליטים מסוריה לירדן; שימוש בירדן כנתיב מעבר ואספקה לגורמים ג'יהאדיסטיים בדרכם לסוריה; המאבק בין דורשי סדר חדש לבין האליטות המסורתיות שמנסות לשמר את הסדר הישן; היעדר פתרון בסכסוך הישראלי-פלסטיני; המשבר הכלכלי – כל אלה ועוד גורמים מעוררים שיח באשר לזהותה העתידית של ירדן – שימור הממלכה ההאשמית, "המדינה האלטרנטיבית" או "ארץ כל אזרחיה". שיח זה הוא בראשיתו ויש לעקוב אחר התפתחותו והשלכותיו.